

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

FUQAROLIK HUQUQIDA TEKINGA TUZILADIGAN SHARTNOMALARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Nasriddinov Yigitali Barotalievich

Namangan davlat universiteti, yuridik fakulteti, fuqarolik va iqtisodiy protsessual huquq kafedrası o'qituvchisi.

Annotatsiya. *Mazkur maqolada fuqarolik huquqida tekinga tuziladigan shartnomalar tushunchasi, ularning huquqiy tabiati, tasnifi va o'ziga xos xususiyatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tekinga shartnomalarning haq evaziga tuziladigan shartnomalardan farqli jihatlari, ularning vujudga kelishi, amal qilishi va bekor qilinishi bilan bog'liq masalalar milliy va xorijiy huquqshunoslik manbalari asosida yoritiladi. Shuningdek, amaldagi fuqarolik qonunchiligi normalari tahlil qilinib, ularni takomillashtirish bo'yicha ilmiy xulosalar va takliflar ilgari suriladi.*

Kalit so'zlar: *fuqarolik huquqi, shartnoma, tekinga shartnoma, haq evaziga shartnoma, hadya, ssuda, majburiyat, huquqiy munosabat.*

DISTINCTIVE FEATURES OF GRATUITOUS CONTRACTS IN CIVIL LAW

Nasriddinov Yigitali Barotalievich

Lecturer at the Department of Civil and Economic Procedural Law, Faculty of Law, Namangan State University.

Abstract. *This article analyzes the concept of gratuitous contracts in civil law, their legal nature, classification, and distinctive features from a scientific and theoretical perspective. The differences between gratuitous contracts and onerous contracts are examined, as well as issues related to their formation, implementation, and termination, based on national and foreign legal sources. Additionally, the norms of current civil legislation are analyzed, and scientific conclusions and proposals for their improvement are put forward.*

Keywords: *civil law, contract, gratuitous contract, onerous contract, gift, loan for use, obligation, legal relationship.*

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida fuqarolik-huquqiy munosabatlarning asosiy shakli sifatida shartnoma instituti alohida ahamiyat kasb etadi. Shartnoma taraflarning erk-irodasiga asoslangan holda mulkiy va shaxsiy nomulkiy munosabatlarni tartibga soluvchi muhim huquqiy vosita hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, shartnomalarni mazmuni va huquqiy tabiatiga ko'ra turlarga ajratish ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb masalalardan biridir. Fuqarolik huquqida shartnomalarni haq evaziga va tekinga tuziladigan shartnomalarga ajratish an'anaviy tasniflardan biri hisoblanadi[1]. Tekinga tuziladigan shartnomalarda bir

taraf ikkinchi taraf foydasiga mulkiy manfaatni bepul ravishda beradi yoki muayyan harakatni haq talab qilmasdan amalga oshiradi. Mazkur maqolada tekinga shartnomalarning huquqiy mohiyati, ularning fuqarolik huquqi tizimidagi o'rnini, o'ziga xos belgilari va amaliyotdagi qo'llanilishi ilmiy tahlil qilinadi.

Tekinga shartnomalar tushunchasi va huquqiy tabiatining tahlil qilishda taraflarning huquq va majburiyatlik holatiga e'tibor beramiz. Fuqarolik huquqida shartnoma taraflar o'rtasida huquq va majburiyatlarni vujudga keltiruvchi, o'zgartiruvchi yoki bekor qiluvchi kelishuv sifatida ta'riflanadi[2]. Shartnomalar mazmuniga ko'ra haq evaziga (vozmezdnye) va tekinga (bezvozmezdnye) turlarga bo'linadi. Tekinga shartnoma deb, bir taraf ikkinchi taraf foydasiga mulkiy manfaatni hech qanday muqobil taqdimotsiz amalga oshiradigan kelishuvga aytiladi. Bunda bir taraf foyda oladi, ikkinchi taraf esa muqobil manfaat olmaydi.

Yuridik adabiyotlarda qayd etilishicha, tekinga shartnomalarning asosiy belgisi — ekvivalentlik tamoyilining mavjud emasligi hisoblanadi[3]. Ya'ni taraflar o'rtasidagi mulkiy almashinuvda tenglik va muqobillik mavjud emas. Tekinga shartnomalarda bir tarafning harakati hadya qilish, vaqtincha bepul foydalanishga berish yoki qarzni kechirish kabi shakllarda namoyon bo'ladi. Bu holat shartnomaning huquqiy tabiatiga ta'sir ko'rsatadi.

Tekinga shartnomalarning asosiy belgilari

1. Muqobil taqdimotning mavjud emasligi

Tekinga shartnomaning eng muhim belgisi — bir taraf tomonidan amalga oshiriladigan harakat yoki mol-mulkni topshirish uchun ikkinchi tarafdan hech qanday haq talab qilinmasligidir. Bu holat uni haq evaziga shartnomalardan tubdan farqlaydi[4].

2. Bir tomonlama manfaatdorlik

Tekinga shartnomada asosan bir taraf manfaat ko'radi. Masalan, hadya shartnomasida hadya oluvchi mulkka ega bo'ladi, hadya qiluvchi esa mulkiy manfaatdan mahrum bo'ladi.

3. Xayriya va ixtiyoriylik xususiyati

Tekinga shartnomalar ko'pincha xayriya, saxovat yoki o'zaro ishonchga asoslanadi. Bunday shartnomalarda ijtimoiy-axloqiy omillar ham muhim ahamiyatga ega[5].

4. Javobgarlik hajmining cheklanganligi

Amaliyotda tekinga shartnomalarda javobgarlik hajmi haq evaziga shartnomalarga nisbatan yumshoqroq belgilanadi. Chunki mulkiy manfaat bir tomonlama berilayotgani sababli qonun chiqaruvchi manfaatlar muvozanatini inobatga oladi.

Tekinga shartnomalarning turlari

Fuqarolik huquqida tekinga shartnomalar quyidagi asosiy turlarga ajratiladi:

1. Hadya shartnomasi

Hadya shartnomasiga ko'ra, bir taraf (hadya qiluvchi) ikkinchi tarafga (hadya oluvchi) mol-mulkni bepul topshiradi yoki topshirish majburiyatini oladi. Bu shartnoma klassik tekinga shartnoma hisoblanadi[1]. Hadya shartnomasining o'ziga xos jihatlari:

- bepullik;
- mulk huquqining o'tishi;
- muayyan hollarda bekor qilinishi mumkinligi.

2. Bepul foydalanish (ssuda) shartnomasi

Bepul foydalanish shartnomasiga muvofiq, mulkdor ashyoni ikkinchi shaxsga vaqtincha bepul foydalanish uchun beradi. Bunda mulk huquqi o'tmaydi, faqat foydalanish huquqi beriladi[3].

3. Qarzni kechirish

Qarzdorning majburiyatini kreditor tomonidan bepul bekor qilish ham tekinga bitim sifatida qaraladi. Bu holatda kreditor mulkiy talabdan voz kechadi.

4. Bepul xizmat ko'rsatish

Ayrim hollarda xizmatlar ham bepul ko'rsatilishi mumkin. Bunda shartnoma mazmuniga ko'ra tekinga tusga ega bo'ladi.

Tekinga shartnomalarning haq evaziga shartnomalardan farqi

1. Ekvivalentlik tamoyili

Haq evaziga shartnomalarda taraflar o'zaro teng qiymatli taqdimotlarni amalga oshiradilar. Tekinga shartnomada esa bunday tenglik mavjud emas[2].

2. Tavakkalchilik taqsimoti

Haq evaziga shartnomalarda tavakkalchilik ikki taraf o'rtasida taqsimlanadi. Tekinga shartnomada esa ko'p hollarda tavakkalchilik manfaatdor taraf zimmasiga yuklanadi.

3. Javobgarlik darajasi

Tekinga shartnomalarda aybsiz javobgarlik kamroq qo'llaniladi, chunki mulkiy manfaat bir tomonlama berilayotgani inobatga olinadi[4].

Tekinga shartnomalarning amal qilish mexanizmi

1. Shartnoma tuzish tartibi

Tekinga shartnomalar umumiy qoidalarga muvofiq tuziladi. Ayrim hollarda yozma shakl talab etiladi (masalan, ko'chmas mulkni hadya qilish).

2. Shartnomani bekor qilish asoslari

Hadya shartnomasi muayyan hollarda bekor qilinishi mumkin:

- hadya oluvchining nohaq xatti-harakatlari;
- hadya qiluvchining ahvoli yomonlashishi;
- shartnomada nazarda tutilgan boshqa holatlar.

3. Huquqiy oqibatlar

Tekinga shartnomani haqiqiy emas deb topish holatida taraflar olganlarini qaytarish majburiyati yuzaga keladi.

Xalqaro huquqiy yondashuvlar

Qiyosiy-huquqiy tahlil shuni ko'rsatadiki, roman-german huquq tizimida ham tekinga shartnomalar alohida institut sifatida tan olingan. Germaniya fuqarolik kodeksida hadya shartnomasi alohida tartibga solinadi[6]. Anglo-sakson huquqida esa consideration (muqobil taqdimot) kontseptsiyasi asosiy ahamiyatga ega bo'lib, bepul va'da odatda majburiy kuchga ega emas. Bu jihat tekinga shartnomalarning qo'llanilishini cheklaydi[7].

Milliy qonunchilikni takomillashtirish masalalari

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

Amaldagi qonunchilikda tekinga shartnomalarga oid normalar mavjud bo'lsa-da, ayrim hollarda ularni aniqlashtirish zarur. Jumladan:

1. Bepul xizmat ko'rsatish shartnomasining huquqiy maqomini aniq belgilash;
2. Hadya shartnomasini bekor qilish asoslarini kengroq sharhlash;
3. Tekinga shartnomalar bo'yicha javobgarlik me'yorlarini tizimlashtirish.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tekinga tuziladigan shartnomalar fuqarolik huquqining mustaqil va muhim instituti hisoblanadi. Ularning asosiy belgisi — muqobil taqdimotning mavjud emasligi va bir tomonlama manfaatdorlikdir. Tekinga shartnomalarda axloqiy va ijtimoiy omillar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, tekinga shartnomalar deyarli barcha huquq tizimlarida mavjud bo'lsa-da, ularning huquqiy tartibga solinishida muayyan farqlar mavjud. Milliy qonunchilikni takomillashtirishda xalqaro tajribadan oqilona foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Брагинский М.И., Витрянский В.В., Договорное право. Книга первая. М.: Статут, 2001. – С. 215.
2. Иоффе О.С., Обязательственное право. М.: Юридическая литература, 1975. – С. 26.
3. Суханов Е.А., Гражданское право. Том I. М.: Волтерс Клувер, 2008. – С. 412.
4. Толстой Ю.К., Гражданское право. Том 1. СПб.: ТЕИС, 1996. – С. 389.
5. Алексеев С.С., Общая теория права. М.: Проспект, 1999. – С. 327.
6. Zimmermann R., The Law of Obligations. Oxford: Oxford University Press, 1996. – P. 512
7. Poole J., Textbook on Contract Law. Oxford: Oxford University Press, 2018. – P. 89.